

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ОСОБИСТІСТЮ: ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ І ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В.А. Омельчук

*доктор юридичних наук, професор, академік Академії вищої освіти України
завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права
v.a.omel@ukr.net*

Є.М. Калюжна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
epsi1974@gmail.com*

В.В. Омельчук

*магістрант факультету економіки та управління
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України
veronikaomelchuk3@gmail.com*

Омельчук В.А., Калюжна Є.М., Омельчук В.В. Прийняття рішення особистістю: філософсько-психологічний і правовий аспект. У статті здійснений аналіз феномену прийняття рішення особистістю крізь призму наукових вчень, поглядів, ідей філософів і науковців. Проаналізовані концептуальні позиції різноманітних наукових шкіл, напрямки дослідження теоретичного і прикладного значення. Представлені погляди класиків минулого та науковців сучасності, які, на думку авторів, зробили найбільший внесок у розробку проблеми прийняття рішення та її наповнення сучасним змістом. Підкреслена значимість дослідження феноменології прийняття рішення особистістю як міждисциплінарної проблеми, яка в сучасній постановці має висвітлюватися не тільки у психологічному аспекті, а й інших ракурсах, зокрема, правовому. Сформульований висновок про те, що особистісний вибір є незмінним атрибутом усього життєвого шляху людини; це суб'єктивний процес і результат мотивованого пошуку, диференціації пріоритетів, аналізу та виокремлення «найпридатнішої» з об'єктивно існуючих альтернатив.

Ключові слова: особистість, проблема, рішення, стратегія, вибір, право, альтернатива, життя, вчинок, прогнозування, інтуїція.

Omelchuk, V.A., Kaluzhna, E.M., Omelchuk, V.V. Decision-making by the person: philosophical-psychological and legal aspects. The article analyzes the phenomenon of decision-making by the person through the prism of scientific doctrines, views, ideas of philosophers and scholars. In general, this article shows the achievements of outstanding foreign and Ukrainian scientists. Attention is focused on the actuality of the appeal to the problem of man's decision-making in the modern society. Demonstrated the key theoretical and methodological approaches to the study of the psychological mechanisms of decision-making. The special attention is spared to the views of classics of the past and scholars of the present, which, according to the authors, have made the greatest contribution to the development of the problem of decision making and filling it modern content. The authors are emphasized significance the research of phenomenology of decision-making by the person as an interdisciplinary problem, which in the present formulation should be highlighted not only in the psychological aspect, but also from other perspectives, in particular, in the legal aspect. Substantiated the thesis that decision-making is the result of comparing the person's qualities with social relevant standards. It is shown the influence of social cultural context on the process of man's acceptance and evaluation of the solution. Based on the key theoretical and empirical research is concluded that human life, as a certain sequence of his personal choices, decisions and actions, carries an important informational content about the person's value orientations and strategies of his interactions with the world. Formulated conclusion that personal choice is an unchanged attribute of the whole human way of life; it is a subjective process and the result of motivated search, the differentiation of priorities, analysis and the selection of "the most suitable" from objectively existing alternatives. It is shown that only the analysis of the whole human life course as a sequence of events, elections and decisions, provides a complete holistic view on orientation of the individual with his personal values and ways of interacting with the entire world.

Key words: personality, problem, decision, strategy, choice, right, alternative, life, act, forecasting, intuition.

Постановка наукової проблеми. Проблема прийняття рішень завжди була для дослідників актуальною, – на сьогоднішній день її вивченню присвячено велику кількість вітчизняних наукових праць (Г.О.Балл, І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, В.А.Моляко, Л.В.Помиткіна, В.В.Рибалка, О.П.Саннікова, Л.В.Сохань, В.О.Татенко, Т.М.Титаренко, Ю.М.Швалб, В.М.Ямницький та інші дослідники). Разом із тим, незважаючи на ґрунтовність розробки цього питання, інтерес до нього ще не вичерпаний.

Розгляд проблеми психологічної готовності особистості до прийняття рішення потребує, передусім, усвідомлення філософсько-психологічних витоків цього феномену. Відтак, проблема прийняття рішень, передусім, потребує аналізу провідних філософсько-психологічних поглядів. Ще з часів Сократа ця проблема привертала до себе увагу філософів, теологів, моралістів як волевиявлення людини. Тому саме цей ракурс розгляду феноменології психологічної готовності особистості до прийняття рішень виноситься в основу досліджуваної проблеми.

Прийняття особистістю рішення перебуває у сфері суспільних, у тому числі й правових відносин, що регулюються певними нормами, канонами. Тому одним із аспектів наукового аналізу проблеми є погляд на неї з позиції системи права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Свобода вибору – від часів Сократа і донині – це питання про те, чи спроможні люди самостійно керувати своїми рішеннями і вчинками. Адже навколишній світ безперервно пропонує людині безліч можливостей та вимагає, – хоче вона того, чи ні, – щоразу приймати рішення, реалізуючи лише одну з них.

Серед відомих постатей минулого, які розглядали цю проблему, варто назвати таких, як Е.Гартман, Ф.Ніцше, Й.Г.Фіхте, А.Шопенгауер, Р.Демокрит, К.Левін, Б.Спіноза, Р.Декарт, Г.С.Сковорода, В.Джемс та ін. Науковцями сучасності, які приділяють увагу питанню прийняття рішення, є: К.О.Абульханова-Славська, Г.О.Балл, М.М.Бахтін, А.В.Брушлинський, О.Д.Леонтьєв, В.О.Моляко, Л.В.Помиткіна, В.В.Рибалка, В.А.Роменець, В.О.Татенко, В.М.Чернобровкін та ін.

На думку вчених, вибір є ґносеологічною процедурою, тобто, обирати людина може лише з відомих їй більш-менш імовірних можливостей та варіантів дій. Так, Поль Фресс (1981) наголошував на тому, що, чим багатший у людини досвід минулого, тим більше реальних можливостей перед нею відкриваються. У просторі можливостей людини присутні як такі, що ведуть її до мети, так і ті, що віддаляють від мети. Вибір особистості обмежується тією частиною можливостей, яку вона потенційно здатна пізнати, інакше кажучи, її простором вибору [17].

Аналіз поведінки людей у критичних, нестандартних ситуаціях свідчить, що у розпорядженні багатьох із них є неймовірно велика номенклатура можливих дій, в тому числі й попередньо не опрацьованих. Здійснити вибір – означає вирішити, яка з чисельності об'єктивно існуючих альтернатив і можливостей максимально відповідає досягненню мети і буде перетворена на дійсність. Обмежуючи, кожний вибір водночас спрямовує та мотивує активність людини, тобто, енергетично забезпечує (або не забезпечує) подальші світоперетворення. Узгодження конкуруючих та кооперуючих альтернатив і визначає кінцевий результат рішення [14].

Зважаючи на вагомості досягнення психології у дослідженні цієї проблеми, у сучасній її постановці можна все ж таки стверджувати, що феномен прийняття рішення особистістю потребує свого розгляду як міждисциплінарної проблеми.

Метою статті є аналіз проблеми прийняття рішення особистістю крізь призму наукових вчень, поглядів та ідей філософів, науковців, фахівців з позицій різноманітних наукових напрямів та шкіл теоретичного і прикладного значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого часу грецький філософ Аристотель висловлював думку про те, що людина, зіштовхнувшись із проблемою вибору між рівноцінними речами або вчинками, вагається найдовше, не знаючи, чому віддати перевагу. Пізніше французький філософ Жан Бурідан розвинув цю теорію і для наочності навів приклад про віслиюка, який, перебуваючи на рівній відстані між двома однаковими оберемками сіна, наражається на небезпеку померти з голоду, тому що через свою нерішучість не може віддати перевагу жодному з них. Власне, сам Жан Бурідан розглядав проблему вільного вибору з позиції морального детермінізму – що людина, зіштовхнувшись із вибором, має обирати сторону більшого добра.

Зробити вибір – це значить вирішити, яка з чисельності об'єктивно існуючих альтернатив максимально відповідає досягненню мети і буде перетворена на дійсність [9]. Розглядаючи конфлікт позитивно-негативних можливостей, Ф.Б.Березін (1988) визначав його як конфлікт між шляхом і

результатом, виокремлюючи два його різновиди. Сутність конфлікту «аверсія–апетенція» полягає у співіснуванні потреби досягти бажаного результату та потреби уникнути пов'язаних із ним небажаних переживань, яка може задовільнитись лише за умови відмови від результату. При наявності конфлікту «апетенція–аверсія», потреба реалізується безпосередньо через певну бажану форму поведінки, наслідки якої мають передбачуваний небажаний результат.

Приймаючи рішення, людина зазвичай прагне, щоб воно було правильним і розумним. Звісно, що «оптимальність» є дуже відносним поняттям: оптимальне рішення в одних умовах може не бути таким в інших. Але якщо є критерії оцінки, процес вибору здається досить легким: робити завжди треба те, що добре, нормально і правильно. Проте, уявлення людини про найкращий вибір, відповідно до якого вона приймає рішення, не завжди співпадають з уявленнями інших. До того ж, люди використовують різні стратегії прийняття рішення [12].

Оскільки полярними підходами до питання прийняття рішення в філософії є волюнтаризм і фаталізм, то й науковий підхід до вирішення проблеми потребує поглибленого погляду саме на філософські витоки цього феномену.

Волюнтаризм (від лат. *voluntas* – воля) розглядає волю як вищу засаду буття загалом і, зокрема, як вищий принцип моральності. У відповідності з таким поглядом, людина має здійснювати моральний вибір і визначати свою поведінку незалежно від будь-яких зовнішніх регламентацій, керуючись лише рішеннями власної волі. В тому чи іншому відношенні точку зору волюнтаризму поділяли, Е.Гартман, Ф.Ніцше, Й.Г.Фіхте, А.Шопенгауер та ін. У свою чергу, фаталізм (від лат. *fatum* – фатум, доля) вбачає в кожній події й кожному людському вчинку прояв невідвортної долі, що виключає будь-який вільний вибір і випадковість. Ті чи інші різновиди фаталізму – інколи протилежні за своїми світоглядними витоками – знаходимо у працях Р.Демокрита, Б.Спінози, О.Шпенглера та ін.

Прийняття рішення як наукова проблема була предметом інтересу для Р.Декарта і Б.Спінози. У своєму «Космогонічному трактаті» Р.Декарт ставив акцент на два модуси існування – прямий і криволінійний, який характеризується відсутністю будь-якої базової орієнтації. Прямий модус буття фактично утилізує механізм вольового акту в умовах всесвітньої байдужості духа і, тим самим, дає людині можливість приймати власні рішення за умови вільної необхідності. Тоді прийняття рішення передбачає взаємовідношення почуття, інтелекту й волі, що протиставляється боротьбі людських мотивів. При цьому підкреслюється, що процес прийняття рішення відбувається не тільки й не стільки в інтелектуальній сфері, скільки зумовлюється боротьбою емоцій, почуттів тощо. Правильно прийняте рішення передбачає узгодженість, гармонійність психічних процесів у внутрішньому світі особистості.

Значний вклад у вивчення готовності особистості до прийняття рішення зроблений А.Шопенгауером. Він, розглядаючи волю як абсолютне начало життя і світотворення, тим самим підкреслював її внутрішню сліпоту, вічну невдоволеність [18]. Він стверджував, що для людини воля – джерело життя, але й усіляких страждань, що наповнюють світ. Усвідомлення цього, за його переконаннями, веде до висунування принципу співчуття як головної засади етики, а для уникнення страждань людині необхідно зрестися всіх життєвих бажань, усіх проявів волі, перейти до чистого пізнання волі як такої та вічних ідей. Ці думки філософа споріднені з ідеями буддизму, що пов'язані з пошуком засобів уникнення страждань та набуттям абсолютної свідомості. Життя, позбавлене можливості вибору, прийняття рішень, а тому й відповідальності можна порівняти з тваринним існуванням, яким управляють біологічні інстинкти.

Розгляд проблем прийняття рішень розглядається і у філософії марксизму. Так, в роботі «Анти-Дюрінг» Ф.Енгельс веде мову про пізнання необхідності свободи як про практичну діяльність і про «здатність приймати рішення із знанням справи» [4]. За традиційними марксистськими позиціями, пізнання й усвідомлення необхідності є лише передумовою людської свободи, а адекватний вибір призводить до прийняття правильного рішення. Такий вибір має бути реалізований у людській діяльності, що потребує, відповідно, волі, докладання зусиль, доведення розпочатого до кінця.

Прийняття рішень як проблема здавна відображалася і у працях славетного вітчизняного українського філософа Г.С.Сковороди. Згідно із його поглядами, людина постійно здійснює вибір і приймає рішення між свободою і неволею, між духовним і матеріальним, мирським [5]. Він навіть відмовлявся приймати чернечий сан, розуміючи, що це призведе до втрати найціннішого, що в нього є – свободи. За своїми ідеями Г.Сковорода виділяє дві людські натури: видиму – тваринну і невидиму – божественну й справжню. Тому у своїх вчинках людина керується або внутрішнім покликом серця,

або орієнтується на видиму натуру. Належними умовами для здійснення свободи людини є наявність критичного мислення, здатність побороти в собі властиву для людини орієнтацію на тілесну, видиму натуру, а також для досягненні свободи необхідне самопізнання людини, що ґрунтується на ідеї «спорідненості». Саме самопізнання дає можливість людині збагнути саму себе, свої вподобання та природні нахили, визначити власну життєву позицію. Г.Сковорода виокремлює дві сфери внутрішнього життя людини – психологічну та кордоцентричну. Перша, психологічна, це «поверхнева» ділянка нашого духовного, інтелектуального, розумового життя. Вона лежить на поверхні і на неї впливають соціальні умови щоденного життя. Друга, кордоцентрична, визначається як глибинне духовне життя, яке існує поза безпосереднім психосоматичним досвідом і називається «серцем» – цариною глибинного розуму, на відміну від поверхневого розуму «зовнішнього» внутрішнього життя. Тому рішення, які людина приймає, орієнтуючись на свою духовну природу, на думку мислителя, не можуть бути помилковими.

Такі погляди Г.Сковороди є співзвучними з ідеями Л.М.Толстого, який дотримувався позиції домінування когнітивного підходу до прийняття людиною життєво значущих рішень. Так, він зазначав, що ніщо не може змінити рішення розуму і все, що ми знаємо, ми знаємо через розум [15].

Значну увагу процесу прийняття рішення як моделі вибору приділяв В.Джемс, відомий американський філософ і психолог, прибічник прагматизму і функціоналізму, який вважав, що вибір людини детермінується розумом, волею, випадковим імпульсом та страхом, виділяючи п'ять видів рішень [3]:

1. Розумне рішення. Людина розглядає аргументи за і проти певного способу дії і вибирає одну альтернативу. Шанси раціонально виважуються і рішення приймається з повним відчуттям того, що людина вільна.

2. Вольове рішення. Людина зосереджується на напруженому відчутті «внутрішнього зусилля». Це «повільний, глибокий рух волі». Таке рішення є досить рідкісним, оскільки більшість людських виборів здійснюється без зусиль.

3. Дрейфуюче рішення. У цьому випадку немає вирішальних аргументів на користь певного вибору. Кожен аргумент здається непоганим, і людина відчуває втому або розчарування від свого рішення. Здається, що рішення, яке вона прийняла, дає змогу дрейфувати у напрямку, довільно визначеному ззовні.

4. Імпульсивне рішення. Людина відчуває, що нездатна прийняти рішення, і вибір стає випадковим. Але відповідь приходить зсередини, а не ззовні, як це було у попередньому випадку. Людина сприймає себе як таку, що діє автоматично і часто імпульсивно.

5. Рішення, зумовлене зміною кута зору. Таке рішення часто виникає раптово і є наслідком якогось важливого зовнішнього досвіду чи внутрішнього стану. Воно призводить до суттєвої зміни того, чого людина прагне.

Л. В.Помиткіна, аналізуючи ці погляди В.Джемса, обґрунтовує, що вони важливі не тільки зважаючи на диференціацію типів життєвих рішень, але й на причини, що призводять до такої диференціації, зокрема, розумові та вольові процеси, випадкові імпульси та афективні реакції. У своєму монографічному дослідженні «Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень», авторка на прикладах наукових поглядів відомих вчених минулого і сучасності ґрунтовно висвітлює саме філософську і психологічну основу прийняття особистістю рішень [7].

Розгляд проблеми прийняття рішень у процесі вибору висвітлено у психологічній теорії поля німецького і американського психолога К.Ц.Левіна. Він розкриває метод аналізу життєвого простору як однієї людини, так і групи. Життєвий (психологічний) простір складається з секторів, кордонів, локомоцій як дій, валентностей тощо, які впливають на регуляцію поведінки людини. Враховуючи властивість об'єкта притягати або відштовхувати, К.Левін, стверджував, що людина здійснює вибір, аби прийняти рішення, і у цей момент найважливішими для неї будуть конструкти (ставлення, бажання, мрії, плани та надії тощо) з позитивними валентностями, які притягнуться у зумовленій ситуації й визначать поведінку [22].

Вагомий вклад у розкриття проблеми прийняття рішень здійснив відомий американський психолог Д.А.Келлі, який вважається засновником психології особистісних конструктів. Він розробив теорію циклів досвіду людини [21].

Чи не найбільший внесок у розвиток концепції життєвих цілей, життєвого стилю і необхідності прийняття особистісних рішень зробив австрійський психолог А.Адлер. Він започаткував ідею, за якою особистість виробляє специфічну життєву мету, використовуючи її як орієнтир. А.Адлер обґрунтував, що на життєву мету людини впливають її особистий досвід, її цінності, схильності та особисті якості. Така мета не завжди є усвідомленою і залежить від значення, якого людина надає життю. Це значення будується на основі стилю життя людини і проходить через усе її життя». Вчений вважав, що формування життєвих цілей починається у дитинстві як компенсація почуття неповноцінності, незахищеності та безпорадності у світі дорослих. Такі цілі, як правило, служать захистом від почуття безсилля, містком із незадовольняючого теперішнього в яскраве, підвладне нам, повноцінне майбутнє життя. Далі, коли людина стає дорослою, у неї можуть з'явитися чіткі, логічні причини для вибору кар'єри. Разом із тим, життєві цілі, що керують нами і спонукають до дії, формуються у ранньому дитинстві і залишаються прихованими від свідомості. Життєві цілі визначають спрямованість і основну мету діяльності людини, та дозволяють сторонньому спостерігачу пояснити конкретні аспекти мислення і поведінки такої людини з точки зору цих цілей. Він також вказував, що особливості характеру не є вродженими та незмінними, вони виробляються як інтегральні частини цільової орієнтації людини [20].

Проблема прийняття стратегічних життєвих рішень певною мірою висвітлювалася в екзистенційній психології. Зокрема, у своїх працях відомий американський психолог і психотерапевт Р.Мей підкреслював унікальність особистості, вільний вибір (у тому числі щодо прийняття рішень). За його поглядами саме воля породжує свідоме рішення діяти, здатність організувати своє «Я» таким чином, щоб був рух у певному напрямку чи до визначеної мети. Воля потребує самосвідомості, передбачає деяку можливість чи вибір, дає бажанню напрямок і відчуття зрілості. Свободу Р.Мей визначив як стан особистості, готової до змін та здатність знати про своє призначення. Свобода народжується із усвідомлення неминучості своєї долі, і за його поглядами, передбачає уміння завжди тримати у голові декілька різних можливостей, навіть якщо в цей момент нам не зовсім зрозуміло, як саме нам слід діяти [6].

Варто згадати і представника вітчизняної психології ХІХ століття М.Я.Грота, який у своїх працях звертав увагу на детермінованість прийняття рішень особистісними характеристиками. Основним механізмом душевного життя людини, основною одиницею психічної діяльності вчений вважав «психічний оберт», який визначається єдністю чуттєвого, перетворювального та рухового компонентів і починається із зовнішніх рухів і вражень, котрі перетворюються у внутрішні враження або почуття, породжуючи внутрішні вольові прагнення, що завершуються зовнішніми рухами і діями [2].

Український психолог Г.С.Костюк, який працював в ХХ столітті, і чие ім'я нині носить інститут психології АПН України, глибоко дослідив природу вольового акту особистості, виділивши певні його етапи, стадії та фази. Він підкреслював визначальну роль особистості, яка приймає рішення. Це зумовило потребу врахування таких особистісних характеристик, як рівень домагань, судження, інтуїція, мотивація тощо. Розглядаючи психологічну структуру діяльності при прийнятті рішень, вчений виділяв дві відмінні стадії: стадію знаходження принципу чи основної ідеї рішення (функціональне рішення) і стадію перевірки чи реалізації знайденого рішення (остаточне рішення) [8].

Розглядаючи природу прийняття рішень, слід навести принципові наукові положення щодо прийняття творчих рішень, які розроблені нашим сучасником В.О.Моляко. Він, звертаючись до поняття «стратегія», підкреслює, що в психології воно розглядається у трьох основних аспектах: стратегія життя, стратегія поведінки, стратегія діяльності. Вчений глибоко дослідив психологію творчості людини, зокрема, описав структуру та стратегію процесу розв'язання творчих задач [5].

Суттєвий внесок у дослідження проблеми прийняття життєво значущих рішень зробила К.О.Абульханова-Славська. Вона вважає, що життєвий шлях особистості має єдині для всіх людей проблеми, але спосіб їх вирішення глибоко індивідуальний, а тому індивідуальним є і життєвий шлях кожної людини [1].

Проблема прийняття рішень є предметом уваги й сучасних науковців, серед яких варто звернути увагу на наукові здобутки В.М.Ямницького. Він досліджує активність особистості у контексті загальної концепції життєтворчості, приділяючи значну увагу поняттю життєвого потенціалу. Серед інших складових вчений ставить акцент на таланті життєтворчості як здатності особистості творчо здійснювати свій життєвий шлях, і тому – добре орієнтуватися у нестандартних життєвих обставинах,

обираючи неординарні рішення у складних ситуаціях, знаходити шляхи виходу із кризової ситуації та розв'язувати життєві проблеми [19].

Акцент на проблемі прийняття життєво значущих рішень у контексті часу життя і психологічного віку людини розглядає Т.М.Титаренко. На її думку, кожна особистість є творцем власної історії, «головним режисером» тієї величної та унікальної вистави, якою є життя. Людина залежить від власного минулого, що безпосередньо впливає на сьогоднішній день; вона залежить і від ставлення до майбутнього, від сподівань, бажань, мрій, очікувань. Уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє переживаються одночасно і визначають поведінку людини, готовність до сприймання власного особистісного становлення, розквіту та згасання у всій його неминучості, суперечливості і нерівномірності нікому не дається «від бога» [14].

Дослідження процесу прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень має здійснюватись з урахуванням впливу з боку соціального оточення – друзів, сім'ї, колег по навчанню та роботі тощо. Такому впливу присвячені теорії соціального порівняння і когнітивного дисонансу, автором яких є американський психолог Л.Фестингер. Він стверджував, що люди мають необхідність в оцінці рівня своїх можливостей і точності своїх суджень і тому, за відсутності об'єктивних стандартів, вони порівнюють себе з оточуючими і, зважаючи на це, приймають ті чи інші життєві рішення. Навіть якщо людина приймає рішення наодинці, вона часто оцінює свою поведінку, порівнюючи її з поведінкою інших людей в аналогічній ситуації. У деяких випадках ці фактори впливають на рішення, не впливаючи на оцінки, які лежать у їх основі [16].

Аналізуючи психологічні дослідження, присвячені проблемі прийняття рішень, зазначимо, що значна їх частина орієнтована на здійснення цього процесу у певній прикладній галузі – управлінській діяльності, операторській праці тощо. Зокрема, аналіз свідчить, що проблема прийняття рішень є однією із найбільш розроблених саме в управлінській галузі і не даремно вчені називають прийняття рішень центральним пунктом теорії управління. Основоположниками вивчення проблеми прийняття управлінських рішень вважають американських учених Дж. фон Неймана [24] і О.Моргенштерна [23]. Їх наукові здобутки застосовуються також в архітектурі комп'ютерної техніки, в економічній теорії та інших сферах саме завдяки математичній моделі прийняття рішень.

Нормативні моделі прийняття рішень, або теорії очікуваної корисності, визначають ідеальну дію в ідеальних умовах. Одна з перших відповідних теорій була розроблена лауреатом Нобелівської премії в галузі економіки 1978 року, вченим в галузях соціології, політології, економіки Г.А.Саймоном [10].

Окреме місце в теорії управління відведено аспекту зовнішніх впливів на суб'єктивне прийняття рішень. Зокрема, у відповідності до теорії «соціального впливу», яку розробив американсько-канадський науковець-політолог Ф.Тетлок, люди, приймаючи рішення, часто не надають значення чи ігнорують вплив соціальних факторів. Важливість стосунків і їх здатності впливати на поведінку людей було одним з перших відкриттів соціальної психології [13].

Наведений аналіз наукових джерел щодо прийняття управлінських рішень дає підстави підкреслювати унормованість цього процесу, що передбачає його соціально-правове регулювання. Слід зазначити, що прийняття рішень є завершальною фазою планування і психологічно найскладнішою процедурою, найголовнішим оцінювальним критерієм здібностей, умінь і навичок керівника. Незалежно від схеми управлінської діяльності, ступеня її деталізації, домінування конкретних стадій управління, центральною ланкою є прийняття рішень, від яких значною мірою залежать результати діяльності організації.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, на підставі проведеного теоретичного дослідження, можна зробити висновок про те, що проблема прийняття рішень особистістю привертає до себе увагу філософів, науковців здавна і донині. У працях філософів прийняття рішення розглядалося з позиції волюнтаризму як здатність людини здійснювати моральний вибір і визначати свою поведінку незалежно від зовнішніх регламентацій; як процес, що супроводжується боротьбою емоцій, почуттів і завершується виходом за межі мотиваційної сфери та пов'язується з вибором між свободою і неволею, добром і злом, духовним і матеріальним.

У зарубіжній психології процес прийняття рішення розглядався у контексті детермінації розумом, волею, випадковим імпульсом та страхом; як вибір між декількома валентностями у

психологічній теорії поля; як фрагмент циклу досвіду у психології особистісних конструктів, як проекція життєвого стилю у концепції життєвих цілей; як прояв свободи волі та інтенціональності.

У вітчизняній психології феномен прийняття рішення вивчався як циклічний процес у теорії психічного оберту; як найістотніша фаза вольового акту; як процес постановки особистісних цілей; як елемент стратегії життя, поведінки та творчої конструкторської діяльності; у зв'язку з особистісними нормами та цінностями у теорії стратегічних життєвих виборів; як прояв особистісної активності в контексті життєтворчості особистості, побудови життєвого шляху, у взаємозв'язку з життєвим часом і психологічним віком; як процес мислення, самоорганізації й саморегуляції діяльності суб'єктом у проблемних педагогічних ситуаціях; як результат усвідомленої і неусвідомленої особистісно-мотиваційної і мисленнєвої регуляції. Проблема прийняття рішень є актуальною в управлінській галузі і досліджувалася у контексті теорії ігор; теорії очікуваної корисності; теорії управлінських рішень; теорії соціального впливу; з позиції визначення тактики і стратегії поведінки керівника.

Підсумовуючи, ще раз наголосимо, що особистісний вибір є незмінним атрибутом усього життєвого шляху людини. Рішення – це суб'єктивний процес і результат мотивованого пошуку, диференціації пріоритетів, аналізу альтернатив. Прийняття рішення є поетапним процесом, який передбачає уточнення попереднього рішення, яке не є остаточним та потребує корекції в контексті зміни обставин і умов. Життя людини, як певна послідовність її виборів, рішень і вчинків, несе в собі важливий зміст щодо її ціннісних орієнтирів та стратегій взаємодії зі світом.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А.Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Грот М.Я. Вибрані психологічні твори / Упоряд. М.Д.Бойправ. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 296 с.
3. Джемс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления: Популярные лекции по философии / У.Джемс // Пер. с англ. – Изд. 3-е. – М.: ЛКИ, 2011. – 240 с.
4. Энгельс Ф. Анти-Дюринг. Твори / К.Маркс, Ф.Энгельс. – К., 1965. – Т. 20. – С. 110.
5. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач / В.А.Моляко. – Киев: Радянська школа, 1983. – 94с.
6. Мэй Р. Открытие Бытия / Р.Мэй. – М.: Институт Общегуманитарных Исследований, 2004. – 224 с.
7. Помиткіна Л.В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень. Монографія / Л.В.Помиткіна. – Київ: «Кафедра», 2013. – 380 с.
8. Психологія. Підручник для педагогічних вузів / За редакцією Г.С.Костюка. – К.: Вид-во “Радянська школа”, 1968. – 572с.
9. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник / В.В.Рибалка. – Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 575 с.
10. Саймон Г.А. Методологические основания экономики / Г.А.Саймон // Системные исследования 1989-90. – М.: Наука, 1991.
11. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Г.Сковорода. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; – Т. 2. – 576 с.
12. Сохань Л.В. Стратегія життя особистості/Л.В.Сохань//Психологія і педагогіка життєтворчості.–К.:ІЗМН, 1996.–С.204-215.
13. Тетлок Ф., Гарднер Д. Суперпрогнозування. Мистецтво та наука передбачення. – К.: Наш Формат, 2018. – 390 с.
14. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М.Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
15. Толстой Л.Н. Педагогические сочинения / сост. Н.В. Кудрявая. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 592 с.
16. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / Л.Фестингер; пер. с англ. А.Анистратенко. – СПб.:Ювента, 1999. – 318с.
17. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание: психологические модели и исследования / Ю.М.Швалб. – К.: Милениум, 2003. – 152 с.
18. Шопенгауэр А. Две основные проблемы этики. Свобода воли и нравственность / А.Шопенгауэр. – М., 1992. – С. 46-124.
19. Ямницький В.М. Розвиток життєтворчої активності: теорія та експеримент: Монографія / В.М.Ямницький. – Одеса: ПНЦ АПН України – СВД Черкасов М.П., 2006. – 362 с.
20. Adler A. The cours of human life as a psychological problems. – Human Development, 1968. – № 3. – P. 184-200.
21. Kelly G.A. The psychology of personal constructs. A theory of personality. Vol.1. – New York: Norton, 1955 a. – P. 526-565.
22. The Heritage of Kurt Lewin: Theory, Research, and Practice | Journal of Social Issues, 1992. – vol. 48. – № 2. – P. 187.
23. Schotter F. On Morgenstern. В книге Н.В. Spiegel and W.J. Samuels (eds), Contemporary Economists in Perspective, vol. 1 (JAI Press, 1984).
24. Steve Heims. John Von Neumann and Norbert Wiener: from mathematics to the technologies of life and death. – MIT Press, 1980. – 568 p.

References translated and transliterated

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni / K.A.Abul'hanova-Slavskaja. – М.: Mysl', 1991. – 299 с.
2. Grot M.Ja. Vibrani psihologichni tvori / Uporjad. M.D.Bojprav. – Nizhin: Vidavnictvo NDU im. M. Gogolja, 2006. – 296 с.
3. Dzhems U. Pragmatizm: novoe nazvanie dlja nekotoryh staryh metodov myshlenija: Populjarnye lekci po filosofii / U.Dzhems // Per. s angl. – lzd. 3-e. – М.: LKI, 2011. – 240 с.
4. Engel's F. Anti-Djuring. Tvori / K.Marks, F.Engel's. – К., 1965. – Т. 20. – С. 110.
5. Moljako V.A. Psihologija reshenija shkol'nikami tvorcheskikh zadach / V.A.Moljako. – Kiev: Radjans'ka shkola, 1983. – 94 с.
6. Mjej R. Otkrytie Bytija / R.Mjej. – М.: Institut Obshegumanitarnyh Issledovanij, 2004. – 224 с.
7. Pomitkina L.V. Psihologija prijnattja osobististju strategichnih zhittevih rishen'. Monografija / L.V.Pomitkina. – Kiiv: «Kafedra», 2013. – 380 с.

8. Psihologija. Pidručnik dlja pedagogičnih vuziv / Za redakciju G.S.Kostjuka. – K.: Vid-vo “Radjans'ka škola”, 1968. – 572 s.
9. Ribalka V.V. Teorij osobivosti u vitchiznjanij psihologii ta pedagogici: Navchal'nij posibnik / V.V.Ribalka. – Odesa: Bukaev Vadim Viktorovich, 2009. – 575 s.
10. Sajmon G.A. Metodologičeskie osnovanija jekonomiki / G.A.Sajmon // Sistemnye issledovanija 1989-90. – M.: Nauka, 1991.
11. Skovoroda G. Povne zibrannja tvoriv: U 2-h t. / G.Skovoroda. – K.: Naukova dumka, 1973. – T. 1. – 532 s.; – T. 2. – 576 s.
12. Sohan' L.V. Strategija zhittja osobivosti / L.V.Sohan' // Psihologija i pedagogika zhittetvorčosti. – K.: IZMN, 1996. – S.204-215.
13. Tetlok F., Gardner D. Superprognozuvannja. Mistectvo ta nauka peredbachennja. – K.: Nash Format, 2018. – 390 s.
14. Titarenko T.M. Zhittvej svit osobivosti: u mezah i za mezhami budennosti / T.M.Titarenko. – K.: Libid', 2003. – 376 s.
15. Tolstoj L.N. Pedagogičeskie sochinenija / sost. N.V. Kudrjavaja. – M.: GJeOTAR-Media, 2010. – 592 s.
16. Festinger L. Teorija kognitivnogo dissonansa / L.Festinger; per. s angl. A.Anistratenko. – SPb.:Juventa, 1999. – 318 s.
17. Shvalb Ju.M. Celepolagajushhee soznanie: psihologičeskie modeli i issledovanija / Ju.M.Shvalb. – K.: Milenium, 2003. – 152s.
18. Shopengaujer A. Dve osnovnye problemy jetiki. Svoboda voli i npravstvennost' / A.Shopengaujer. – M., 1992. – S. 46-124.
19. Jamnic'kij V.M. Rozvitok zhittetvorčoi aktivnosti: teorija ta eksperiment: Monografija / V.M.Jamnic'kij. – Odesa: PNC APN Ukraïni – SVD Cherkasov M.P., 2006. – 362 s.
20. Adler A. The cours of human life as a psychological problems. – Human Development, 1968. – № 3. – P. 184-200.
21. Kelly G.A. The psychology of personal constructs. A theory of personality. Vol.1. – New York: Norton, 1955 a. – R. 526-565.
22. The Heritage of Kurt Lewin: Theory, Research, and Practice | Journal of Social Issues, 1992. – vol. 48. – № 2. – P. 187.
23. Schotter F. On Morgenstern. V knige N.W.Spiegel and W.J.Samuels (eds), Contemporary Economists in Perspective, vol. 1 (JAI Press, 1984).
24. Steve Heims. John Von Neumann and Norbert Wiener: from mathematics to the technologies of life and death. – MIT Press, 1980. – 568 p.

УДК 658.34:334.014.71(480)

orcid.org/0000-0002-5891-2542

orcid.org/0000-0002-1230-5050

doi.org/10.26661/2310-4368-2018-2-14-15

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМЦІВ ПРАЦЕВЛАШТОВУВАТИ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

К.О. Островська

*доктор психологічних наук, професор, професор кафедри корекційної педагогіки та інклюзії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
katerynaostrova@gmail.com*

Ю.Є. Ковний

*кандидат економічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
kyuriy@email.ua.*

Островська К.О., Ковний Ю.Є. Соціально-психологічні чинники готовності малих підприємців працевлаштовувати осіб з інвалідністю. В статті визначено особливості підприємницької діяльності та готовність малих підприємців працевлаштовувати осіб з інвалідністю. Готовність особистості до діяльності визначається як цілісна інтегрована якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибіркову прогнозуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність певної спрямованості. Готовність виникає внаслідок досвіду людини, який ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у неї, об'єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Згідно із результатами дослідження встановлено, що у підприємців переважає високий рівень спрямованості на справу, спілкування та середній рівень спрямованості на себе. У підприємців переважає високий рівень професійної компетентності, кар'єрної орієнтації менеджменту, прагнення до автономії, стабільності, виклику, інтеграції стилів життя, високий рівень прагнення до підприємницької діяльності та середній рівень служіння, що виражається прагненням особистості працювати на благо інших. Встановлено, що у підприємців на першому місці – *цінність пізнання* (інтелектуальний розвиток), на другому – *цінність освіченості* (широта знань, висока загальна культура), на третьому – *цінність впевненості у собі* (внутрішня гармонія, воля від внутрішніх протиріч, сумнівів), на четвертому – *цінність широти поглядів* (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички). Підприємці із вищим рівнем кар'єрної орієнтації служіння та цінністю широти поглядів частіше, ніж інші підприємці працевлаштовують осіб з інвалідністю.

Ключові слова: психологічна готовність до діяльності, малі підприємства, працевлаштування осіб з інвалідністю.